

Monipuolista perhehistoriaa

Tapio Hämynen, Jukka Partanen and Yury Shikalov (toim.): Family Life on the Northwestern Margins of Imperial Russia. Studia Carelica Humanistica 19, Joensuu 2004. 380 s.

■ Oli pitkään tapana ja on edelleenkin, että menneiden aikojen ruokakuntia käsittelevät lähinnä paikallishistorioitsijat ja etnologit. Perhehistoria kehittyi kuitenkin 1900-luvun puolivälin jälkeen erilliseksi tutkimussuuntaukseksi ja se koki suuren nousun Suomessa vajaan pari vuosikymmentä sitten.¹ 1990-luvulla suurperhe- ja agraaripainotteisen tutkimuksen ohella paneuduttiin muun muassa säätyläis- ja työläisperheisiin.²

Kansanvälistä mielenkiintoa pohjoiseurooppalaiseen perhejärjestelmään on ylläpitänyt John Hajnalin 1960-luvulla Pietarista Triesteen vetämä läntisen ja itäisen perhemallin rajalinja. Hajnalin mukaan itäeu-

rooppalaiset avioituivat läntisiä asukkeja nuorempina, asettuivat avioituttuaan miehen vanhempien kotiin, kotitalouksien keskikoko oli korkeampi ja monimuotoisemmat perherakennelmat yleisempiä kuin Länsi-Euroopassa. Suomessa läntisen ja itäisen kotitalousmallin rajan Kymijokeen veti Kirsi Warpula 1999 ilmestyneessä väitöskirjassaan.³

Lisääntyneestä tutkimuksesta huolimatta kattava kokonaisuus esiteollisen ajan Luoteis-Venäjän perhe- ja avioliittojärjestelmästä puuttuu. Tämän pohjoisen rajapinnan tutkimuksellista aukkoa pyrkii paikkaamaan joensuulaisten historiantutkijoiden Tapio Hämynen, Jukka Partanen ja Yuri Shikalovin toimittama artikkelikokoelma *Family Life on the Northwestern Margins of Imperial Russia*. Suomalaisten, venäläisten ja englantilaisten tutkijoiden kirjoittama artikkelitönsä perustuu pitkälti Suomen Akatemian vuosina 2001–03 rahoittaman projektin *Rural Family in North-Eastern Europe* samoin kuin Joensuun yliopistossa syyskuussa 2003 järjestetyn kansainvälisen konferenssin *Demography and the Family in Karelia* tuloksiin.

Kronologisesti Suomen ja Pohjois-Venäjän agraarista perhe- ja avioliittojärjestelmää käsittelevä teos keskittyy 1700-luvun puolivälistä keisarivallan loppuun 1910-luvulle, mutta kokonaisuudessaan aikajana ulottuu 1500-luvun alusta toiseen maailmansotaan saakka. Etnisesti kirjava tutkimusalue laajenee Kuolan niemimaalta ja Tunturi-Lapista Ahvenanmaan saaristoon ja ulottuu aina mustan mullan alueille

Keski-Venäjälle. Jo kirjan esipuheessa (17) todetaan julkaisun artikkelien temaattinen ja metodologinen kirjavuus. Punaisena lankana kulkee aviokäyttäytymisen tarkastelu, ja lisäksi artikkelien enemmistöä yhdistävät sekä demografisen lähdeaineiston käyttö että kotitalousrakenteiden seuraaminen. Useissa artikkeleissa punnitaan alueen kotitalousrakennetta suhteessa Hajnalin perhemalleihin tai amerikkalaisen Peter Czapin 1980-luvun alussa hahmottelemaan teoriaan itäeurooppalaisesta perheestä. Itäeurooppalaiselle mallille olivat ominaisia suuremmat, yli viiden hengen ja vähintään kahden avioparin kotitaloudet, kolmen sukupolven kantaperheet sekä alhainen naimaikä. Ajatuksensa Czap perusti havaintoihinsa

1. Kansatieteellisestä tutkimuksesta esim. Matleena Tornberg, (1971) *Kuusamolainen suurperhe työ- ja elinyhteisönä*, Scripta ethnologica 27. Turku 1971. Paikallishistoriassa perheisiin syventyivät mm. Arvo M. Soininen, Pentti Virrankoski ja Eero Matinolli.

2. Kai Häggman (1994) *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*, Historiallisia Tutkimuksia 179, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura; Pirjo Markkola (1994) *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*, Historiallisia Tutkimuksia 187, Helsinki 1994: Suomen Historiallinen Seura.

3. John Hajnal (1965) 'European Marriage Patterns in Perspective', teoksessa D. V. Glass & D. E. C. Eversley (toim.) *Population in History, Essays in Historical Demography*, London: Edward Arnold Publishers, 101–143; Kirsi Sirén (1999) *Suuresta suvusta pieneen perheeseen, Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla*, Bibliotheca Historica 38, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

etelävenäläisistä maaorjatalonpoikien kotitalousjärjestelmistä Mishinin alueella 1800-luvulla.⁴

Perhehistorian lähteiden monipuolisuus näkyy kirjoittajien lähdeaineistovalinnoissa. Enemmistö kirjoittajista käyttää erilaisia valtionhallinnon veroluetteloita sekä/tai kirkonarkistojen historia- ja rippikirjoja. Osa tutkijoista on hakenut syvyyttä perhe- ja avioliittokäytäntöjen kartoittamiseen kansaperinneaineistosta ja aikalaiskuvauksista. Lähdemateriaali on rajoittanut tutkimusta Venäjän puolella, jossa käyttökelpoiset lähdesarjat eivät ole säilyneet yhtä kattavasti kuin Suomen suuriruhtinaskunnan alueella. Yllättävän vähän tutkijat ovat hyödyntäneet tuomiokirjoja, joihin suoraan viittaa vain Tapio Hämynen kuvattaessaan suurperheisiin ja yhtiömiehiin liittyviä oikeustapauksia Raja-Karjalassa 1600-luvun lopulla. Perhemuotoja tarkastellaan kotitaloudet kuuteen eri kategoriaan jakavalla ns. Laslettin luokittelumallilla. Siinä vähintään kaksi avioperheyksikköä käsittävä talous muodostaa ns. monen perheen talouden, joka perhetutkimuksessa pääosin rinnastetaan suurperheeseen. Jotkut tutkijoista ovat muokanneet mallista omat sovelluksensa. Muutamissa artikkeleissa elämänkumppanien ”hakureviirejä” tarkastellaan avioliittokenttänä, joita historioitsijat ovat tähän mennessä käyttäneet varsin vähän.⁵

Muutama artikkeli käsittelee nykyistä Suomea, Karjalan kannasta ja Laatokan Karjalaa. Beatrice Moring valottaa avioliittoa, sisarusten asemaa ja

ruokakuntastrategioita esiteolisessa Suomessa esimerkkeinä Lounais-Suomen saaristossa sijaitseva Houtskär ja Itäisen Suomenlahden rannalla sijaitseva Virolahti. Karjalan kannakselle sijoittuu Jukka Partasen tutkimus, jossa seurataan Käkisalmen seudun avioliittoja vuosina 1760–1860. Ajallisesti teoksen pitkäjaksoisimman luotauksen tekee Tapio Hämynen jäljittäessään väestömuutoksia ja perherakennetta Suojärvellä Raja-Karjalassa neljällä vuosisadalla toisen maailmansotaan asti. Kokoelman valtavirrasta aihepiiriltään, lähteistöltään ja käsitteilytavaltaan erottuu Kirsi Wärpula, joka itkuvirsien, kansanlaulujen ja runojen kautta kuvaa karjalaisten nuorten naisten tunteita, etenkin surua ja kaipausta vanhempien kodista lähdeittäessä.

Kieleltään ja kulttuuriltaan useisiin ryhmiin jakautuneisiin saamelaisiin paneutuvat Matti Polla ja Maria Kuroijatnik Akkalassa Kuolan niemimaalla sekä Aslak Aikio Inarissa ja Utsjoella. Etenkin Utsjoen seudulle muuttaneet suomalaiset assimiloituvat saamelaisiin avioliittojen kautta, vaikka toisaalta suomalaiset ja saamelaiset elivät erillään ja heidän välillään kerrotaan vallinneen epäluuloa.

Vienan Karjalaa kartoitetaan kolmen kirjoittajan voimin, ja sinne sijoittuu yksi kirjan antoisimmista artikkeleista: Juri Shikalovin kuvaus uhtualaisten avioliitoista vuosina 1870–1905. Shikalov pitää uhtualaisten elämää 1800-luvun lopulla paikallisten tapojen ja läntisten vaikutteiden sekoituksena. Yhteisiä Suomeen lisäsivät

kauppatatkoilta löydetty suomalaiset mielitetyt, joita uhtuolaismiesten puolisoista oli noin 5 %. Sen sijaan venäläinen puoliso oli harvinaisuus Uhtuan miehillä osin jo kielieroavuuksien takia. Tärkeää oli löytää elämänkumppaniksi samalta varakkuustasolta.

Irina Tsernjakova ruotii vienankarjalaista perhe- ja avioliittojärjestelmää Paanajärvellä 1760-luvulta 1900-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle. Vertaillaessaan perheitä Vuokkiniemellä Vienan Karjalassa ja Kostromassa, Rjazanissa ja Voronetsissa Keski- ja Etelä-Venäjällä 1800-luvulla Matti Polla havaitsee niissä useita yhteisiä piirteitä. Niitä olivat kolmen sukupolven perheistä muodostuneiden kotitalouksien suuri määrä, korkea – tai ainakin huomattava – monen perheen talouksien osuus sekä kompleksisten talouksien säännöllinen esiintyminen osana elinkykyisimpien talouksien elämänkulkua.

Etnisten ryhmien välisiin eroihin Pohjois-Venäjällä pureudutaan Sergei Kaschenkon tutkimuksessa avioitumisistä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa karjalaisenemmistöisessä Aunuksessa ja Äänisen itäpuolella sijaitsevassa lähes homogeenisesti venäläisessä

4. Peter Czap (1983) 'A Large Family: the Peasant's Greatest Wealth. Serf households in Mishino, Russia 1814–1858', teoksessa Richard Wall & Jean Robin & Peter Laslett (toim.), *Family Forms in Historic Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 105–151.

5. Alan suomalainen klassikko on Juhani U. E. Lehtonen (1968) *Suomenlahden suomalaisten saarikylien avioliittokenttiä*, Suomi 113:3, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pudoskissa. Keisarikunnan keskiosiin sijoittuu Tracy K. Dennisonin artikkeli maaorjaperheiden rakenteista ja toimeentulosta Voshsaznikovon kartanossa Jaroslavl'n kuvernamentissa vuosina 1816–58. Pohjoisbalttilaisen ulottuvuuden kirjaan tuo Elina Wariksen selvitys perheistä ja avioliitosta Urvasten alueella Etelä-Virossa 1700- ja 1800-luvulla.

Millaiseksi kokonaisuksena alueen perheistä ja avioitumisinstituutiosta julkaisun perusteella rakentuu? Lähes kaikilla tutkimusalueilla asuttiin yleisesti ydinperhettä laajemmissa kotitalouksissa, ja suurperheiden valtakausi osui 1800-luvun alkupuolelle. Esimerkiksi Paanajärvellä ruokakuntien laajuus ja kompleksisuus saavutti huippunsa 1800-luvun puolivälissä, jolloin moniperheisiksi voitiin lukea otosvuodesta riippuen 37–54 % kotitalouksista. Valtaosa suurperheistä oli vanhempien ja avioituneen lapsen muodostamia kantaperheitä, mutta esimerkiksi Elina Waris mainitsee veljesperheiden olleen kiinteä ja pysyvä osa ruokakuntien elämäntilaa. Saamelaisten perherakennetta on vaikeaa selvittää nomadisten elinkeinojen, poronhoidon ja kalastuksen, aikaansaaman vuotuisrytmin takia. Perhe saattoi asua talvikylässään laajentuneena perheenä, kun taas kesäaikana perhekokonaisuudet hajosivat ydinperheinä kalastusapajille. Aikio korostaakin sukulaisuuden merkitystä nomadisten saamelaisten keskuudessa, sillä juuri sukulaisuuden kautta saamelaiset määrittelivät niin itsensä kuin muutkin.

Havainnot Karjalan kannaksen, Laatokan Karjalan ja Vienan avioitumiskentistä vahvistavat vallinnutta kuvaa maantieteellisesti suppeasta puolisonhausta: puoliso löytyi valtaosaltaan joko kotikylästä tai lähimmistä naapurikylästä, pitäjänraja ylittyi harvemmin. Miehet avioituivat yleisesti 23–27 vuoden iässä ja naiset 20–24-vuotiaina. Avioitumisikä kuitenkin vaihteli runsaasti alueittain; selvästi keskiarvoa vanhempina menivät vihille Suomen puoleisen Lapin saamelaiset ja Ahvenanmaan saariston morsiamet, kun taas nuorimpia olivat vuokkiniemäläiset sekä Pudoskin ja Suojärven naiset. Vihkimättömät parit olivat 1800-luvulla tuttu ilmiö saamelaisten ja uhtualaisten keskuudessa.

Viime vuosina on alettu nähdä kotitalouksien ja niiden kehityssyörien muotoutuneen useamman seikan, esimerkiksi taloudellisten olosuhteiden, maantieteellisen sijainnin, oikeuskäytäntöjen ja paikallisen tradition yhteisvaikutuksena.⁶ Vaikka teoksen artikkeleissa nostetaan etenkin taloudelliset tekijät esiin, selitysmallit ovat varsin monisyisiä. Moringin mukaan avioliittojen, perherakenteiden ja muuttoliikkeen muutokset olivat sidoksissa taloudellisten mahdollisuuksien saatavuuteen ja perheiden olosuhteisiin. Joidenkin aiempien tutkijoiden mukaisesti Moring toteaa, että tilanteissa joissa pääsy taloudellisiin resursseihin oli hyvä tai vaihtoehtoisia strategioita oli helposti omaksuttavissa, avioituttiin varsin nuorina. Elinkeino näkyi suoraan vienankarjalaisten laukukauppiainden puolisonvalin-

nassa, mutta Uhtualla avioliittokäytäntöä muovasi selvästi myös kyläyhteisö paikallisine tapoineen. Tracy K. Dennisonin mielestä talous ja maanomistajien politiikka vaikuttivat maantieteellistä sijaintia voimakkaammin kotitalousjärjestelyihin. Varsinkin venäläisessä tutkimuksessa otetaan esille etenkin avioliittoa muokanneena ja suurperhelaitosta purkaneena tekijänä juridiset muutokset: Kaschenko toteaa maaorjuuden poistamisen 1861 nostaneen väliaikaisesti miesten avioitumisikä, kun taas yleiseen asevelvollisuuden tultua voimaan 1874 ja asepalveluksen lyhennyttyä sotilaat perustivat perheen selvästi aiempaa nuorempina.

Metodologisesti artikkelikoelma on hyvin traditionaalinen: aiemman perhehistorian tavoin tutkimuksessa painotuu kvantitatiivisuus ja Laslettin perheanalyysimallin käyttö. Toisaalta perinteisten metodien käyttö mahdollistaa vertailun aiempaan tutkimukseen. Tällaiselle julkaisulle onkin ollut tilausta, sillä ongelmana esiteollisten kotitalouksien luotauksessa on ollut juuri vertailukohtien löytäminen. Kielellisesti kirja on varsin hyväta-soinen ja kirjoitus- ja lyöntivirheiden määrä pysyy kurissa. Sivulla 10 oleva tutkimusalueiden kartta on varsin summittainen; siinä esimerkiksi Houtskär on sijoitettu Varsi-

6. Esim. Kari-Matti Piilahti (1999) *Perhe talouden lieassa? Luonnonresurssit, elinkeinot, perhe ja sosiaalinen verkosto Valkealassa 1600-luvulta isoonvihaan*, painamaton Suomen ja Skandinavian historian lisensiaattitutkimus, Helsingin yliopisto, historian laitos, 157.

nais-Suomen sisämaahan. Lähdeviitteiden kahtalaisuudesta – toisien artikkelien noottien sisältäessä bibliografiset tiedot kun taas toisissa on vielä erillinen kirjallisuusluettelo – kerrotaan jo kirjan johdanto-osassa. Kirjan rakenne ei kuitenkaan ole paras mahdollinen. Luettavuutta, selkeyttä ja kokonaiskuvan hahmottamista olisi edesauttanut artikkelien järjestäminen kirjoittajien sukunimien mukaisen aakkosjärjestyksen sijasta maantieteelliseksi kokonaisuuksiksi. Nyt esimerkiksi kahdesta saamelaisartikkelista ensimmäinen on kirjan alussa ja toinen kirjan jälkiosassa kahdeksantena.

Takakansitekstinsä mukaisesti teos onnistuu valottamaan ruokakuntamuotojen ja avioitumiskäyttäytymisen vaihtelevuutta taloudellisesta ja oikeudellisesta kirjavalla tutkimusalueella. Kokoelman vahvuus on sen etninen ja maantieteellinen monipuolisuus: itä- ja pohjoissuomalaisia sekä venäläisiä oloja lähestytään usealla eri tavalla. Perhe ei ollut maantieteellisesti universaali ja kronologisesti muuttumaton instituutio edes maaorja-alueilla tai valtakunnan ortodoksisilla alueilla, vaan ajallista ja paikallista vaihtelua esiintyi runsaasti. Kirjoittajista esimerkiksi Shikalov, Partanen ja Dennison löytävät tutkimusalueiltaan piirteitä, mm. korkeamman avioitumisien tai ydinperhevaltaisuuden, jotka eivät vastaa Hajnalin ja Czapin teorioita itäisestä perhemallista. Pietari–Trieste-linja ei ole yksiselitteinen, vaan sen itäpuolellakin esiintyi pienempiä perhekokonaisuuksia. Tutkimusalueen

perhe- ja avioliittojärjestelmä kuitenkin sisälsi 1700-luvulta aina 1900-luvun alkuun asti selvästi enemmän itäisiä kuin läntisiä piirteitä. Olihan yleisin ruokakuntamuoto varsinkin 1800-luvun puoliväliin saakka usean avioparin pienyhteisö, molemmat sukupuolet avioituivat nuorina ja palkollisten määrä jäi tavallisesti hyvin vähäiseksi.

Keskustelu itäisen ja pohjoisen Euroopan perheistä jatkuu perhehistoriassa vilkkaana tulevaisuudessakin, sillä esimerkiksi Michael Mitterauer on tuonut esille sen, kuinka tyypillistä perherakennetta ei voida osoittaa Balkanilla, joka perinteisesti on mielletty monimuotoisten kotitalouksien ja suurperheiden (ns. zadrugoiden) esiintymisalueeksi.⁷ Jatkossa näkisin mielelläni perhehistoriassa sovellettavan siinä toistaiseksi varjoon jäänyttä kontakti- ja verkostonäkökulmaa. Miten kontaktit paikallisyhteisön sisällä ja sen ulkopuolellekin näkyvät kotitalouksien kehityksessä ja kumppanivalinnassa? Löytyisikö sitä kautta kokoava selitys ruokakuntien ja avioliittokäytäntöjen heterogeenisyydelle?

Kari Matti Piilahi

7. Michael Mitterauer (1996) 'Family Contexts. The Balkans in European Comparison', *History of The Family* 1, 387–406.